

ФОЛЬКЛОРИСТИКА

УДК 398.21:821.161.2.09(477.62)

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2026.3.1/50>

Грищенко (Неїло) І. В.

<https://orcid.org/0000-0002-7152-6961>

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СЮЖЕТНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ КАЗКИ «ВЕДМІДЬ І МИША-КУМА»: ДЕСТРУКЦІЯ ТРИКСТЕРСТВА (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЗАПИСІВ ПЕТРА ІВАНОВА)

Стаття присвячена дослідженню сюжетно-семантичній своєрідності української народної казки «Ведмідь і Миша-кума», яку записав Петро Васильович Іванов на території Куп'янщини наприкінці XIX – на початку XX ст. Актуальність теми зумовлена необхідністю переосмислення регіональної фольклорної спадщини крізь призму сучасної культурної антропології та міфопоетики. Центральним об'єктом аналізу постає феномен деструкції традиційних трикстерських стратегій, що відбувається під впливом локального етичного кодексу та світоглядних констант української громади.

У дослідженні встановлено, що попри генетичний зв'язок із міфологією та приналежність до міжнародного сюжетного типу ATU 15 («Крадіжка їжі через фальшиве кумівство»), аналізований текст демонструє деформацію класичної трикстерської динаміки. У роботі доведено, що в українському фольклорному середовищі Куп'янщини універсальна логіка «хитрого виживання» поступається місцем етиці Господаря. Постає Ведмедя інтерпретується не як лісовий хижак, а як архаїчний голова роду та охоронець сакрального локусу хати. Особливу увагу приділено символіці печі як сакрального місця, осквернення якого Мишею перетворює її з ігрового персонажа на «нечистого шкідника».

Наукова новизна дослідження полягає у концептуалізації поняття «деструкція трикстерства». На відміну від класичної «трикстеріади», де гра героя є нескінченною, у записах П. Іванова вона припиняється актом справедливої відплати. Використання макогона як знаряддя покарання розглядається як символічне повернення хаосу до стану космічного порядку, де макогін виступає атрибутом господарської влади та чоловічої сили.

У висновках підкреслено, що перемога «простака» над «хитруном» є результатом домінування принципу справедливості та етики чесного партнерства. Дослідження засвідчує, що для української традиції питання власності та недоторканності дому були фундаментальними цінностями, які поставили крапку в питанні «дозволеного нахабства», утверджуючи пріоритет морального закону над будь-якою формою трикстерського ошуканства.

Ключові слова: Петро Іванов, казка про тварин, трикстер, ATU 15, деструкція трикстерства, локус, свій, чужий, етичний кодекс, справедливість, міфопоетика.

Постановка проблеми. Актуальність обраної проблематики зумовлена необхідністю рецепції регіональної фольклорної спадщини крізь призму сучасної культурної антропології та міфопоетики. Постає Петра Васильовича Іванова та його записи казок Куп'янщини презентують унікальний пласт автентики, де зафіксовано динамічний перехід від

архаїчних тотемних пластів до формування чіткого морально-етичного кодексу осілої громади. Проблема полягає у дослідженні трансформацій класичних сюжетних схем (зокрема типу ATU 15), де під тиском локальних світоглядних констант відбувається деструкція універсального образу трикстера. У казці «Ведмідь і Миша-кума» ми спосте-

рігаємо деформацію традиційного для тваринного епосу сценарію: хитрість персонажа не лише не забезпечує йому успіху, а й стає причиною невідворотної відплати. Але і досі залишається недостатньо вивченою трансформація трикстерських моделей у казкових текстах. Більшість дослідників фокусуються на класичних образах (Лисиця, Вовк), тоді як явище «деструкції трикстерства» через втручання етичного кодексу раніше не ставало об'єктом окремого аналізу. Стаття зосереджена на дослідженні зіткненні двох логік: міфологічної трикстерської авантюри та етнічної етики «спільного господарства», де остання виявляється доміантною. Також потребує глибшого вивчення зв'язок між антропоморфною природою персонажа в апокрифічних легендах та його етично вмотивованою поведінкою у казковому просторі. Дослідження антропоморфної природи персонажа-господаря та сакралізації локусу хати дозволяє по-новому інтерпретувати фінал казки як акт відновлення порушеного порядку та поняття справедливості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення трансформації казок про тварин та образу трикстера потребує мультидисциплінарного підходу. Теоретичне підґрунтя для аналізу трикстерства в українському контексті закладено у працях С. Карпенко, яка детально розібрала трюки та маніпулятивні стратегії персонажів у казковому епосі. Міфологічне коріння образів тварин ґрунтовно досліджено у монографії Л. Дунаєвської (крізь призму поезики жанру) та В. Давидюка, який у праці «Первісна міфологія українського фольклору» (1997) аналізує генезис Ведмеда як архаїчного «лісового господаря», пов'язаного з мисливськими культурами.

Класичну базу для розуміння сюжетної динаміки казок про тварин створюють праці І. Березовського, який досліджував традиційні схеми взаємодії персонажів, де Ведмідь зазвичай постає в ролі ошуканого «сильного простака». Символізм же конкретних образів потребує звернення до праць О. Потебні та М. Сумцова. Зокрема, розвідка М. Сумцова «Миша в народній словесності» (1891) є ключовою для розуміння амбівалентної природи Миші, а концепції О. Потебні дозволяють інтерпретувати її як хтонічну істоту, наділену зв'язком із потойбіччям.

Сучасний стан вивчення персонажного коду казки репрезентують розвідки О. Требик. Дослідниця, аналізуючи варіанти сюжету АТУ 15, фіксує випадки деструкції трикстерства, зокрема в ситуаціях, коли ошуканство призводить до фатальних наслідків. Важливо, що виокремлені

у дослідженні основні характеристики персонажу ведмеда [6, с. 89], відрізняються від наявних у казковому тексті «Ведмідь і Миша-кума». Попри наявність цих та інших розвідок, питання сюжетного «зламу» у варіанті П. Іванова, де поразка трикстера (Миші) зумовлена не випадковістю, а активною дією Ведмеда-господаря в межах сакрального локусу хати, досі не ставало об'єктом окремого аналізу.

Постановка завдання. Попри значну кількість теоретичних напрацювань питання трикстерства у казках про тварин, поза увагою дослідників залишається питання локальної трансформації сюжету АТУ 15. Сучасні статті зазвичай розглядають трикстера як успішного героя, проте приклад казки «Ведмідь і Миша-кума» демонструє унікальний для традиційного казкового твору сценарій – покарання трикстера через порушення ним сакрального простору, етичних норм.

Метою статті є розкриття сюжетно-семантичної своєрідності казки «Ведмідь і Миша-кума» у записках П. Іванова через аналіз деструкції трикстерських стратегій у контексті українського етичного коду.

Для досягнення поставленої мети передбачено вирішення таких **завдань**: 1) окреслити методологічну специфіку фольклористичної діяльності Петра Іванова як джерела автентичних світоглядних моделей; 2) дослідити семантику поведінки Миші як «паразитуючого» трикстера, що маніпулює категоріями людської праці, втоми та сакральним інститутом кумівства; 3) обґрунтування антропологічного змісту та поведінки образу Ведмеда, чия життєва позиція та активна захисна реакція визначає етичну розв'язку сюжету; 4) концептуалізувати феномен «деструкції трикстерства» як результат переваги етичного кодексу господаря та морального імперативу над класичною казковою логікою виживання або хитрощів; 5) простежити специфіку локальної трансформації міжнародного сюжетного типу АТУ 15 в умовах українського побутового ландшафту.

Виклад основного матеріалу. Петро Іванов виступив новатором у збиранні фольклору, синтезувавши передовий європейський досвід із локальною специфікою Куп'янського повіту. Дослідник розглядав фольклорні жанри – від прислів'їв до легенд – як цілісне джерело народної мудрості та досвіду. Завдяки власним методам фіксації фольклору він уперше широко презентував Куп'янщину як унікальний етнографічний осередок. Упорядковані ним записи звичаїв, обрядів та народної прози є не лише джерелом знань

про побут, а й ключем до світоглядної матриці українців. Нині актуальним залишається переосмислення його творчої спадщини, яка тривалий час залишалася поза увагою дослідників.

Методологічна цінність спадщини П. Іванова полягає у його принциповій відмові від цензурування чи вибіркової публікації матеріалів Куп'янщини; дослідник наполягав на цілісному представленні збірника, розглядаючи фольклор як живу систему, що стрімко трансформується під впливом нових суспільно-економічних відносин зламу століть. Усвідомлюючи загрозу зникнення традиційного казкового канону, П. Іванов пропонував новаторський підхід до наукової обробки записів, порівнюючи завдання фольклориста із роботою природознавця. Його метод систематизації фольклорних текстів, попри певну експериментальність, мав на меті подолати хаотичність накопичених даних та закласти фундамент для фахового порівняльного аналізу автентичних світоглядних моделей [1, с. 57, 58, 60]. Завдяки такій точності збереглися автентичні фольклорні матеріали, які зазвичай видалялися при кабінетній редакції. Хоча за радянських часів доробок П. Іванова тривалий час залишався поза увагою, з 1970-х рр. та після перевидань у 1990-х рр. його спадщина стала об'єктом прискіпливого вивчення (зокрема у працях І. Айзенштока, М. Красикова, О. Боряк, І. Неїло).

Важливим етапом переоцінки спадщини дослідника стала публікація 2003 року збірника «Народні казки, зібрані Петром Івановим». Це видання, підготовлене авторкою пропонованої статті, вперше презентувало широкий загальний масив текстів, що понад століття зберігалися у важкодоступному архіві за кордоном. Таким чином, фольклористичний доробок П. Іванова було актуалізовано в сучасному науковому дискурсі, що сприяло подальшому вивченню унікальної традиції Слобожанщини. Ця подія не лише закріпила ім'я куп'янського фольклориста в сучасному дослідницькому просторі, надав значний масив цінного казкового матеріалу для наукового осмислення.

Матеріали збірки казок Петра Іванова – це рідкісний приклад живої народної традиції, що зберегла самобутні сюжети, не охоплені тогочасними збірниками. Низка зафіксованих дослідником казок наразі не верифікується у відомих покажчиках казкових сюжетів, що є свідченням про їхню унікальну локальну природу. Це дозволяє розглядати куп'янську казкову традицію як особливий сегмент українського фольклору, що зберіг архаїчні, специфічні риси.

До збірника казок Петра Іванова увійшли 246 казок і 157 варіантів, з них про тварин – 41 казковий текст і 41 варіант до них [5, с. 6]. Тваринний епос, маючи генетичний зв'язок із міфологією, тривалий час транслював синкретичну природу архаїчного словесного мистецтва. Розвиткові цього жанру сприяла «десакралізація тотемних персонажів при збереженні їх зооморфності. У міру відмирання тотемних вірувань казки про тварин збагачуються побутовими мотивами, у тім числі і анекдотичними. Спостереження за звичками тварин поєднуються із зображенням сімейних і соціальних відносин» [2, с. 99].

Казковий репертуар Куп'янщини вирізняється творами з виразним архаїчним субстратом. Яскравим прикладом є казка «Ведмідь і Миша-кума» (записана Г.С. Коломійцевим у слоб. Преображенній від Д. Луценко [5, с. 476]). Загалом сюжет цієї казки вкладається у тип ATU 15: «The Theft of Butter (Honey) by Playing Godfather» (Крадіжка масла чи меду через вдаване кумівство) [7, с. 26]. Також сюжетний тип ATU 15 у казкознавстві вважається канонічною моделлю трикстерської поведінки – досягнення мети через фальшиве кумівство та маніпуляцію довірою антагоніста. У класичному міжнародному покажчику цей сюжет зазвичай описує стосунки Лисиці та Вовка (або Ведмеда). Лисиця тричі вдає, що її кличуть на хрестини, і кожного разу з'їдає частину спільного запасу. У куп'янському ж тексті акцент зміщується з процесу обману на морально-етичні компоненти.

Аналіз сюжетної структури казки «Ведмідь і Миша-кума» дозволяє стверджувати, що ми маємо справу з локальною трансформацією типу ATU 15, де відбувається деструкція класичного трикстерства. На відміну від європейських варіацій, де домінує авантюрний елемент, у записі П. Іванова на перший план виходить онтологічний конфлікт.

Фольклорні записи XIX–XX ст. демонструють, що Ведмідь постає наскрізним образом східнослов'янської казки. У народній свідомості антропоморфна природа звіра (здатність пересуватися на задніх лапах, подібність відбитків стопи до людських) зумовила уявлення про їхню певну спорідненість. П. Іванов зафіксував цікаві текстові свідчення цього міфопоетичного зв'язку: в одній легенді Бог карає людей перетворенням на ведмедів за відлюдкуватість, трансформація стає наслідком непомірної жадібності. Зокрема, сюжет про чарівну липу та жадібних діда й бабу завершується метаморфозою: прагнення абсолютної

влади та страху оточуючих призводить до втрати людської подоби й набуття ведмежої подоби. На Куп'янщині було зафіксовано казку-легенду про походження ведмедів: *«Коли Господь ходив ще по землі з апостолами, йшли вони одного разу через якусь річку біля млина, і треба їм було переходити місток. А мірошник узяв та сховався під містком, щоб налякати їх. Він одягнув кожух вовною назовні і несподівано вискочив з-під містка. Тоді Господь мовив до нього: «Та щоб ти так бігав, доки твого віку!» З того часу й повелись на світі ведмеді»* [4, с. 69]. Ці уявлення своєрідним чином і закріплювало у свідомості людей статус звіра як «колишньої людини». Така «історія» образу в регіональній традиції пояснює специфіку казкової поведінки Ведмедя, який має людські етичні орієнтири навіть у звіриній подобі. Ведмідь-відлюдько, що став звіром за Божою карою, у казковому просторі реабілітує себе через інститут гостинності та кумівства.

Деформація традиційної трикстерської динаміки у досліджуваній казці зумовлена насамперед антропоморфною природою Ведмедя. У записках П. Іванова він постає не як лісовий хижак, а як архаїчний голова роду, Господар-Охоронець. Він захищає не просто мед, а цілісність свого мікркосму. Його локус – хата – є сакральним простором, центром якого виступає піч. В українській народній традиції піч – це сакральне місце дому; відтак поведінка Миші, несанкціоноване зазіхання на майно трактується не як побутова крадіжка, а як осквернення духовного центру оселі. Також вона буквально витісняє Ведмедя з його законного місця. Тут конфлікт із площини «хто з'їв мед» переходить у площину «хто в хаті господар». Це пояснює, чому фінальна розправа така жорстка: Ведмідь карає її не лише за обжерливість, а за зухвале порушення домашнього порядку. Ведмідь діє не з тваринної агресії, а з обов'язку захисту ладу. Його зброя – макогін – є надзвичайно символічною. Звернімо увагу, він не використав свої кігті, зуби, а узяв до лап побутовий інструмент. І це не просто кухонне начиння, а магичний атрибут, символ порядку, чоловічої сили та господарської влади. Макогін – це символ упорядкованого світу. Ним перетирають мак до свята, він завжди знаходиться всередині хати. Використовуючи його, Ведмідь діє як Людина-Господар. У народній магії макогін часто використовували як оберіг від пристриту чи нечистої сили. Оскільки Миша в народних віруваннях часто асоціюється з потойбіччям («нечиста» тварина), удар макогоном – це не просто вбивство, а обряд вигнання зла з оселі та очи-

щення простору. Застосовуючи макогін, Ведмідь здійснює ритуал витіснення хаосу (який уособлює Миша) і повернення простору до стану гармонії. Використання макогона як знаряддя карі остаточно переводить персонажа з тваринного світу в культурний, де будь-яка спроба трикстерського зазіхання на основи побуту карається смертю.

Додатковим акцентом на антропоморфності Ведмедя: прокидається і бере миску та ложку – атрибути культурної, цивілізованої людини. Він не лізе у баняк, у мед лапою, як дика звірина. Він готується до впорядкованої трапези. Тож, впадає у вічі контраст: упорядкованість життя Ведмедя (миска, ложка), який стикається з хаосом, який створила Миша (повністю знищила запаси меду, погризла вулики). Саме цей контраст між «культурою» та «диким хаосом» (який принесла маленька миша у великий дім) стає останньою краплею. Те, що він кладе миску й ложку і бере макогін – це зміна статусу. З образу гостинного господаря, що збирався снідати, він миттєво стає захисником свого локусу. Пуантом є відновлення справедливості. Макогін тут виступає як інструмент відновлення світобудови: якщо щось поточене і зіпсоване, його треба вичистити.

Можемо зробити припущення, оскільки Іванов був прихильником точності фіксування фольклорних творів, можемо сміливо стверджувати, що образ Ведмедя-господаря – це не випадкова вигадка казкаря, а відображення реального менталітету мешканців Куп'янщини того часу.

Символіка Миші закорінена у її хтонічній природі та зв'язку з потойбіччям. Її демонічне походження засвідчується народними легендами про творення світу дияволом, а античні традиції (зокрема культ Аполлона Смінфейського) демонструють її особливу роль у давніх сакральних практиках [1, с. 70]. У порівнянні з Ведмедем, Миша втілює полюс «нечистого», створюючи етико-ритуальну напругу сюжету. Тут формується світоглядна дистанція за принципом Свій-Чужий: якщо Ведмідь постає як локальний, зрозумілий громаді Свій герой (колишня людина), то Миша репрезентує зовнішню, чужорідну силу, позбавлену тотемного захисту в межах цього регіону.

У контексті українського світогляду, де кумівство є фундаментальною соціальною цінністю, дії Миші виглядають особливо деструктивно. Реалізуючи класичну трикстерську стратегію (чітко узгоджується із типом ATU 15), вона свідомо експлуатує народну традицію. Для Миші статус «куми» – інструментальне прикриття для ошуканства, що перетворює етичну норму на

інструмент корисливої маніпуляції. Миша прагматично користується довірою Ведмеда, підмінюючи щирю обрядову взаємодію підступним задумом. Миша напросилася у куми, нав'язалася на зимування у Ведмеда, залазить на піч. Взимку Миша ходила їсти мед, а навесні Ведмідь «взяв нож, тарелку и пошел ковырять мед. Пришел, а там и улья поточены. Миша пришел в хату, поставил тарелку на стол, тогда взял макогон да как хлыснет Мышку – и убил ее насмерть» [5, с. 52].

Традиційно казкові тексти зосереджені на пригодах маніпулятора (т. зв. «трикстеріада»), вони становлять значний масив світового фольклору. Трикстер постає як винахідливий інтриган, провокатор, що вдається до хитрощів заради власної вигоди або розваги. Як зазначає С. Карпенко, успіх трикстера цілковито залежить від поведінки його антагоніста: маскуючи справжні цілі, він моделює реакції жертви, враховуючи її слабкості – «боязкого трикстер лякає, хвальковитому – лестить <...> жадібному – пропонує лжевігідну справу» [3, с. 93]. Саме цю модель ошуканства ми спостерігаємо в аналізованій казці: Миша обирає саме таку стратегію: вона пропонує «лжевігідну» духовну спорідненість (кумівство), аби приховати банальну крадіжку їжі та руйнацію локусу Ведмеда, псування майна та створення хаосу. Еволюція образу Миші в сюжеті куп'янської казки демонструє поступове розвінчання трикстерської магії. На початку оповіді вона постає як рівноправна партнерка, «кума», проте її подальші дії позбавлені характерної для класичного трикстера ігрової чарівності. Традиційно казковий трикстер – це хитрий, спритний персонаж, що домінує завдяки розуму, хитрості, умінню плести інтриги та вираховувати дії та реакцію антагоніста. Поведінка куп'янської Миші – це не вияв інтелектуальної переваги, а прояв паразитуючої стратегії. У класичній світовій «трикстеріаді» гра героя є нескінченною, а сам він зазвичай виходить «сухим із води». Однак у куп'янському варіанті бачимо деструкцію цієї моделі. Миша програє не через фізичну слабкість, а через порушення етичного порогу. Коли трикстерство зазіхає на фундаментальні моральні засади – чесне партнерство та недоторканність чужої праці – воно втрачає свій імунітет. Макогін у цій казці ставить крапку в питанні «дозволеного нахабства», зупиняючи гру там, де починається ошуканство.

У класичних сюжетах про трикстера конфлікт вичерпується споживанням ресурсу (з'їли мед – і розбіглися). У записі П. Іванова Миша виходить за межі «харчового» інтересу. Погризені вулики

символізують чисту шкоду. Для Ведмеда-господаря вулики – це не просто тара, це інструмент, що забезпечує життя. Погризені вулики – означає позбавлення Господаря майбутнього. Це перетворює Мишу з «куми-співмешканки» на «ворога-шкідника».

Особливої ваги у записі П. Іванова набуває мовленнєва поведінка Миші. Класичний трикстер цього типу казок використовує імена-евфемізми для означення вкраденого («Початочок» і т.д.). Миша ж не називає імен, робить її обман менш «казковим» і більш «побутовим». Вона просто зникає і повертається, використовуючи лише зовнішні атрибути кумівства як привід піти з хати. Вона навіть не намагається створити дотепну гру слів, вона просто цинічно користується добротою Ведмеда. На відміну від класичних варіацій сюжету АТУ 15, де трикстер Миша у куп'янській казці вдається до імітації людського стану. Її репліки «Ох, ох! <...> Находилась! Набродилась!» [5, с. 52] є спробою легітимізувати своє перебування у сакральному просторі хати – на печі. Ведмідь, як колишня людина, знає ціну втоми, і тому ця брехня Миші ображає його ще сильніше. Таким чином, крадіжка меду супроводжується крадіжкою статусу «втомленого господаря», що остаточно руйнує етичний баланс і вимагає радикального втручання Ведмеда для відновлення справедливості.

Момент побутової реальності, буденної правди є головним аргументом у трактуванні П. Івановим народної філософії Куп'янщини. Народна свідомість регіону виявилася сильнішою за універсальну казкову логіку виживання. Замість традиційного для казок про тварин захоплення хитрощами, тут застосовується принцип таліону («око за око»), справедливе покарання стає ціннішим пріоритетом. Це свідчить про те, що для слобожанської громади питання власності, етики Господаря та сакральності дому були непохитними константами, які не підлягали трикстерській профанації.

Висновки. З'ясовано, що завдяки методологічній точності записів П. Іванова вдалося зберегти автентичні побутові деталі та діалектні особливості, які підкреслюють ментальну настанову українського господаря на захист власної території та майна. Збірник казок Петра Іванова засвідчує унікальний стан фольклорної традиції Куп'янщини, де загальновідомий сюжетний тип АТУ 15 зазнає суттєвої етичної корекції, що презентовано у казці «Ведмідь і Миша-кума». Де замість класичного «милування» та зачарова-

ності хитрістю трикстера, текст транслює суворий моральний кодекс громади, де «побутова правда» та чесне партнерство стають вищими за казкову логіку авантюри. Ця казка стає унікальним зразком народної прози, де тваринний епос трансформується у морально-етичний кодекс.

Центральним фактором поразки трикстера постає антропоморфна постать Ведмедя як архаїчного Господаря-Охоронця своєї території. Локус хати та печі в українському світогляді є недоторканим сакральним простором. Зазіхання Миші на цей простір автоматично позбавляє її статусу ігрового персонажа, перетворюючи на «нечистого» шкідника, що загрожує порядку дому. З'ясовано, що антропоморфна природа Ведмедя у тексті (використання людських знарядь праці (макогона), дотримання кумівства) безпосередньо впливає з легендами про його походження від людини.

Текст казки демонструє феномен деструкції класичної трикстеріади. Миша, яка за міжнародним каноном мала б вийти переможницею завдяки своїм хитрощам, зазнає фіаско. Її стратегія ошу-

канства виявляється неефективною, оскільки вона переступає межу «дозволеної гри» і вдається до цинічного паразитизму на сакральних для українця інститутах – кумівстві, норм гостинності, порушення приватного локусу.

Використання макогона як знаряддя фінальної розправи має глибоке символічне значення. Макогін постає не просто побутовим предметом, а атрибутом господарської влади та чоловічої сили, що відновлює порушену рівновагу. Фінал казки засвідчує триумф встановлення справедливості та етики чесного партнерства над аморальною хитрістю.

Дослідження доводить, що в українському фольклорному середовищі Куп'янщини етика Господаря та недоторканність приватної власності виявилися сильнішими за універсальні трикстерські схеми. Перемога «простака» над «хитруном» у цьому контексті є не випадковістю, а свідомим вибором народної свідомості, що утверджує пріоритет морального закону над будь-якою формою ошуканства.

Список літератури:

1. Грищенко І. В. Народна проза Куп'янщини у записках Петра Іванова : сюжет, мотив, образ. Миронівка : ЗАТ «Миронівська друкарня», 2010. 164 с.
2. Дунаєвська Л. Ф. Українська народна проза (легенда, казка) – еволюція епічних традицій. К.: «Бібліотека українця», 1997. Вид. 2-е. 384.
3. Карпенко С. Д. Міфологічні мотиви в українських народних казках про тварин. Біла Церква : ВАТ «Білоцерківська друкарня», 2007. 170 с.
4. Иванов П. В. Из области малорусских народных легенд. *Этнографическое Обзорение*. 1892. Кн. XIV. № 3. С. 65-97.
5. Народні казки, зібрані Петром Івановим / Упорядкування, підготовка текстів, вступна стаття, примітки, словник. – К.: «ЕксОб», 2003. – 512 с.
6. Требик О. Персональний код кумулятивної казки: ведмідь. Народна ворчість та етнологія. № 2. 2019. – С. 82-91. URL: <https://nasplib.isofts.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/060ed72e-cc05-4595-9b22-da8480e50475/content> (дата звернення: 01.04.2026)
7. The Types of International Folktales : A Classification and Bibliography. Part I : Animal Tales, Tales of Magic, Religious Tales, and Realistic Tales, with an Introduction / S. Dinslage, S. Fährmann, C. Goldberg, G. Schwibbe. Helsinki : Suomalainen Tiedeakatemia, 2011. Pp. 622. URL: <https://edition.fi/kalevalaseura/catalog/book/763> (дата звернення 20.03.2026)

Hryshchenko (Neilo) I. V. PLOT AND SEMANTIC FEATURES OF THE UKRAINIAN FOLK TALE “THE BEAR AND THE GODMOTHER MOUSE”: DESTRUCTION OF TRICKSTERISM (BASED ON THE RECORDS BY PETRO IVANOV)

The study focuses on the plot-semantic peculiarities of the Ukrainian folk tale “The Bear and the Mouse-Gossip”, recorded by Petro Ivanov in the Kupiansk region at the turn of the 19th and 20th centuries. The relevance of the topic is determined by the need for a re-evaluation of regional folklore heritage through the prism of modern cultural anthropology and mythopoetics. The central object of the analysis is the phenomenon of the destruction of traditional trickster strategies, occurring under the influence of the local ethical code and the worldview constants of the Ukrainian community.

The study establishes that despite the genetic link with mythology and its belonging to the international plot type ATU 15 (“Stealing Food by Subterfuge”), the analyzed text demonstrates a deformation of the classic trickster dynamics. The paper proves that within the Ukrainian folklore environment of the Kupiansk region, the universal logic of “cunning survival” gives way to the ethics of the Master (Hospodar). The figure

of the Bear is interpreted not as a forest predator, but as an archaic head of the kinship group and the guardian of the sacred locus of the home. Special attention is paid to the symbolism of the stove (pich) as a sacred space; its desecration by the Mouse transforms her from a playful character into a “profane pest”.

The scientific novelty of the study lies in the conceptualization of the term “destruction of tricksterism”. Unlike the classical “trickster cycle”, where the hero’s game is endless, in P. Ivanov’s records, it is halted by an act of just retribution. The use of a pestle (makohin) as an instrument of punishment is viewed as a symbolic return of chaos to a state of cosmic order, where the pestle serves as an attribute of household authority and masculine power.

The conclusions emphasize that the victory of the “simpleton” over the “trickster” is the result of the dominance of the principle of justice and the ethics of honest partnership. The study confirms that for the Ukrainian tradition, issues of property and the inviolability of the home were fundamental values that put an end to the question of “permissible impudence”, asserting the priority of the moral law over any form of trickster deceit.

Keywords: *Petro Ivanov, animal tale, trickster, ATU 15, destruction of tricksterism, locus, Self/Other dichotomy, ethical code, justice, mythopoetics.*

Дата першого надходження статті до видання: 24.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.05.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.05.2026